

Broedvogels van het stedelijk gebied van Alkmaar en Delft

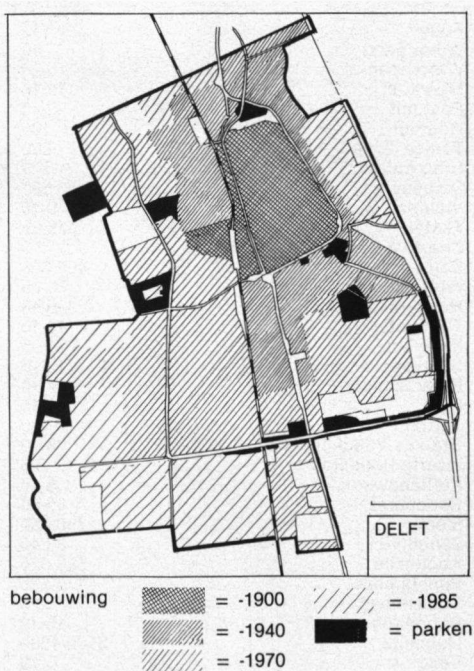
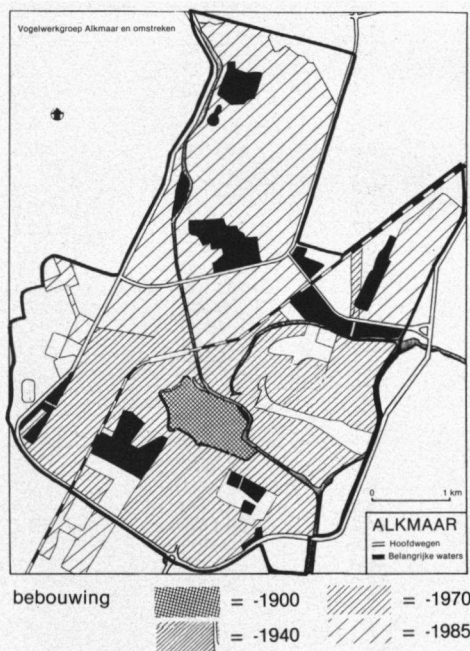
Kees Mostert & Kees Woutersen

Inleiding

De enorme hoeveelheid inventarisatie-activiteiten die de Nederlandse amateurornithologen de laatste decennia hebben ontplooid, lijken een bepaalde terreinsoort geheel over te slaan. De stedelijke gebieden komen er in alle regionale avifauna's bekaaid af, als er al iets zinnigs over gezegd kan worden. In 1984 zijn er uitgebreide inventarisaties verricht in Alkmaar en Delft door de Vogelwerkgroep Alkmaar en Omstreken en de Vogelwacht Delft. Dit gebeurde zonder dat beide groepen het van elkaar wisten. Omdat beide steden veel op elkaar lijken qua ligging, ouderdom, grootte, structuur en opbouw van de stad en de zelfde inventarisatiemethode is gevolgd, lijkt het nuttig de resultaten in een beknopte vorm hier weer te geven en een vergelijking te maken tussen beide broedvogelbevolkingen.

Gebiedsbeschrijving

Zowel Alkmaar als Delft ligt een tiental kilometers van zee, in het polderland. Rond de eeuwenoude binnensteden zijn, vooral de laatste jaren vele nieuwe wijken verrezen (zie figuren 1 en 2, tabel 1). De bebouwing is geen eenheid, er zijn wijken waar de huizen dicht op elkaar staan en wijken met veel groen. Vooral de nieuwbouwwijken zijn ruim opgezet, maar het duurt een tiental jaren voor de begroeiing een redelijke hoogte heeft bereikt. Beide steden hebben diverse parken, zowel eeuwenoude als zeer jonge. Onder stedelijk gebied wordt verstaan de bebouwing, de parken en de hiertussen liggende open terreinen (opspuitterreinen, braakliggend land). Het stedelijk gebied blijkt voor beide steden bijna even groot te zijn; Alkmaar 1250 ha en Delft 1270 ha. Het meest opvallende verschil ligt hierin dat Alkmaar twee maal zoveel parkoppervlak heeft, daarentegen hebben de wijken van Delft die vanaf eind jaren zestig zijn gebouwd, veel meer groen tussen de bebouwing.

Werkwijze

Zowel in Alkmaar als in Delft was het vanaf het begin duidelijk dat het niet haalbaar zou zijn om het gehele stedelijke gebied te tellen. Er werd gekozen voor de karteringsmethode (zie Hustings et al 1985), waarbij alle parken en een aantal representatieve proefvlakken in de be-

	Alkmaar oppervlak	geteld	Delft oppervlak	geteld
binnenstad	50 ha	9 ha	110 ha	53 ha
industrieterrein	200 ha	38 ha	144 ha	97 ha
sportvelden/volkstuinen	50 ha	0 ha	32 ha	0 ha
parken	120 ha	115 ha	69 ha	64 ha
overige terreinen	830 ha	130 ha	915 ha	283 ha
	1250 ha		1270 ha	

Tabel 1. Samenstelling van de stedelijke gebieden Alkmaar en Delft.

bouwing werden geïnventariseerd. Deze proefvlakken werden zo gekozen dat in principe alle types en alle leeftijden van de bebouwing werden onderzocht. De proefvlakken varieerden van 6 - 36 ha in Alkmaar en van 32 - 55 ha in Delft. Zo werd in Alkmaar 23% van het stedelijk gebied geteld en in Delft 40% (zie ook tabel 1). De soortkaarten werden zowel in Alkmaar als in Delft gecontroleerd door twee personen, zij bepaalden het uiteindelijk aantal broedparen. Daarnaast werd het gehele gebied twee tot drie maal afgezocht op opvallende soorten zoals watervogels en kraaiachtigen. Aan deze tellingen deden in Alkmaar 25 personen mee en in Delft waren dat 21 personen. Aan het eind van het broedseizoen werden nog vele plaatselijke vogelaars gevraagd aanvullingen te geven op niet algemene soorten, waardoor vooral van zangvogels veel extra informatie binnenkwam. Op basis van al deze informatie en rekening houdend met het type niet getelde bebouwing is voor iedere soort een totaalschatting van het aantal broedparen in Alkmaar en Delft gemaakt.

	Alkmaar aantal	gemiddeld (dichtheid) aantal per km ²	Delft aantal	gemiddeld (dichtheid) aantal per km ²
Fuut	15	1,1	7	0,6
Wilde Eend	60	4,8	60-70	5,1
Waterhoen	15-20	1,4	19-22	1,7
Meerkoet	40-45	3,2	17-20	1,5
Postduif	20-40	2,4	?	?
Houtduif	100-125	9,0	105	8,3
Turkse Tortel	250	20,0	120-150	10,6
Gierzwaluw	?	?	?	?
Spreeuw	450-550	40,0	?	?
Vlaamse Gaai	9-10	0,7	5-8	0,5
Ekster	25-28	2,2	30-35	2,6
Zwarte Kraai	7-9	0,6	8-10	0,7
Kauw	400-650	38,0	300-400	27,6
Winterkoning	70-75	5,8	100-105	8,1
Heggenmus	35-40	3,0	90-95	7,3
Tuinfluitier	10-15	1,0	18-20	1,5
Zwartkop	25	2,0	20-25	1,8
Spotvogel	12-15	1,1	25-30	2,2
Braamsluiper	7-10	0,6	3-4	0,3
Fitis	40	3,2	40-45	3,3
Tijftjaf	20	1,6	56	4,4
Grauwe Vliegenvanger	8-10	0,7	5-7	0,5
Zwarte Roodstaart	6-8	0,6	8-10	0,7
Kuifleeuwerik	5-10	0,4	1	0,1
Roodborst	45-50	3,8	6-8	0,6
Merel	750-850	64,0	950-1100	80,7
Zanglijster	30-40	2,8	135-150	11,3
Koolmees	525-625	46,0	150-220	14,6
Pimpelmees	175-225	16,0	80-100	7,1
Staartmees	3-6	0,3	3-5	0,3
Boomkruiper	15-18	1,1	8-10	0,7
Huisemus	3500-4500	320,0	?	?
Vink	0	0	12	0,9
Groenling	35-43	3,1	60-70	5,1
Putter	3-5	0,3	38-45	3,4
Kneu	3-5	0,3	20-25	1,8
Rietgors	3-5	0,3	9-12	0,8

Tabel 2. Broedvogels van het stedelijk gebied van Alkmaar en Delft, 1984.

Broedvogels in klein aantal te Alkmaar: Knobbelzwaan 2, Torenvalk 1, Fazant 1, Scholekster 2, Tortelduif 1, Grote Bonte Specht 2, Veldleeuwerik 4-8, Graspieper 5-8, Witte Kwikstaart 4-8, Kleine Karekiet 9-12, Huizwaluw 5-10, Oeverwaluw 11, Nachtegaal 1, Gekraagde Roodstaart 1, Grasmus 1-3, Grote Lijster 1-2, Ringmus 8-10.

Broedvogels in klein aantal te Delft: Knobbelzwaan 2, Torenvalk 1-2, Patrijs 4, Fazant 5, Scholekster 6-7, Kievit 3-4, Kleine Plevier 1, Holenduif 2, Grote Bonte Specht 2, Ransuil 1, Veldleeuwerik 4-6, Graspieper 2-4, Witte Kwikstaart 3-5, Bosrietzanger 4-6, Kleine Karekiet 5-6, Grasmus 1-2, Ringmus 1-2.

De broedvogels van Alkmaar en Delft

Fuut. De Fuut heeft zich sinds midden jaren zeventig in de grachten en singels van beide steden gevestigd en neemt nog steeds in aantal toe.

Wilde Eend. Verspreid door het gehele stedelijke gebied komen 'Wilde' eenden tot broeden. Opvallende concentraties zien wij in sommige parken, bijvoorbeeld vijftien paren in Jaffa (Delft).

Waterhoen. Het Waterhoen neemt genoeg met kleine en smalle stukjes van de grachten en singels. Dicht bij de stadscentra, waar de meeste paartjes broeden, weten zij zich goed verborgen te houden. Aanwezigheid van dekking, vooral rietstroken is belangrijk.

Meerkoet. De Meerkoet is een toenemende soort die minder storingsgevoelig is dan het Waterhoen. Op sommige plaatsen zijn ze echter verdwenen door overmatige belang-

stelling. In Alkmaar broeden veel paartjes in het centrum. In Delft broeden ze vrijwel alle aan de buitenzijde van de stad, waarschijnlijk door gebrek aan geschikte broedbiotoop in het centrum.

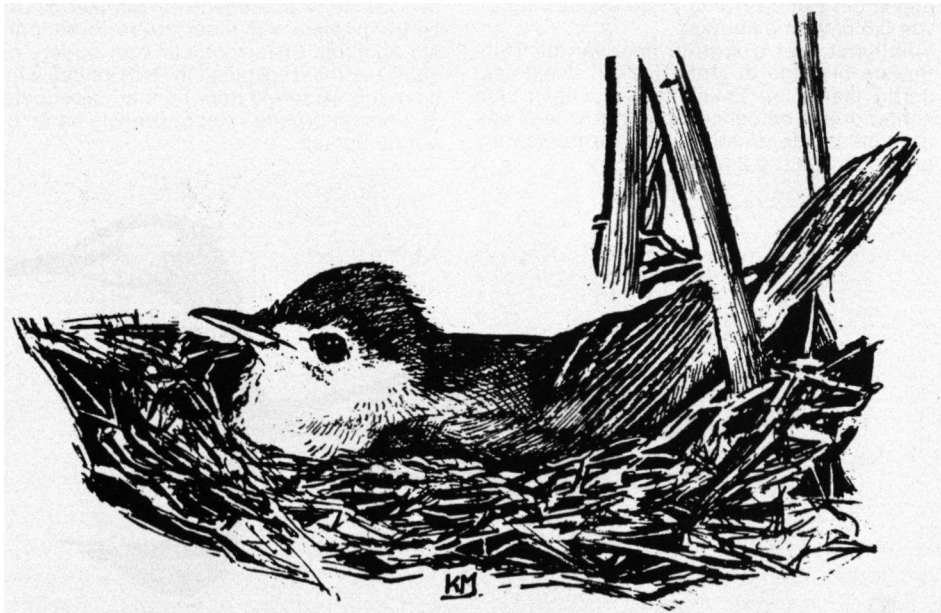
Postduif. De Postduif werd alleen in Alkmaar geteld. Zij broeden op hoge (meestal oude) gebouwen en op de bovenste verdiepingen van hoge flats. In Delft zijn ze ook broedend gevonden in grachtkanten en onder bruggen.

Houtduif. De Houtduif heeft een voorkeur voor oude parken (maximaal 1,6 p/ha) *, in de jongste parken broeden slechts enkele paren. In de bebouwing is hij veel minder algemeen (maximaal 0,25 p/ha) en in de wijken jonger dan twintig jaar ontbreken ze geheel.

Turkse Tortel. De Turkse Tortel bleek in Alkmaar bijna twee maal zo talrijk te zijn als in Delft. In beide steden hebben ze voorkeur voor oude bebouwing (binnenstad, maximaal 1,33 p/ha). Wijken jonger dan vijftien jaar en parken jonger dan twintig jaar bevatten zelden een Turkse Tortel. In deze gebieden lijkt het echter aan voedsel noch aan broedgelegenheid te ontbreken.

Gierzwaluw. Het tellen van de Gierzwaluw gaf grote problemen. In beide steden broeden 'honderden' paren.

Spreeuw. De Spreeuw werd alleen in Alkmaar geteld. Overal in de bebouwing zijn Spreeuwen aangetroffen, ook in de nieuwste nieuwbouw. Zij broeden in alle parken. Op vele plaatsen zien wij de Spreeuw voedselvluchten maken van het nest naar parken, voetbalvelden en dergelijke. Waarschijnlijk bepaalt juist de foerageermogelijkheid de dichtheid van Spreeuwen in een wijk (maximaal 1,33 p/ha).

De Kleine Karekiet is in de bebouwde kom aangewezen op kleine rietstroken en braakliggend terrein dat begroeid is geraakt.
Tekening: Kees Mostert.

* Met maximale dichtheid per ha geven wij de vastgestelde hoogste dichtheid en een proefvlak, dit kan zijn een deel van een park of een deel van de bebouwing.

Vlaamse Gaai. De Vlaamse Gaai is uitsluitend in oudere parken gevonden (maximaal 0,2 p/ha). Ze zwerven vaak door tuincomplexen in de bebouwing om voedsel te zoeken.

Ekster. De Ekster broedt in hoge bomen van parken, tuinen en andere groenvoorzieningen. Ook midden in de stad komen ze tot broeden. In een Alkmaars park werd een concentratie gevonden van tien paar (0,5 p/ha).

Zwarte Kraai. De Zwarte Kraai maakt gebruik van hoge bomen in de stad (vooral parken) om zijn nest te bouwen. Foerageren doen ze niet tussen de bebouwing, maar op sportterreinen, in parken, volkstuincomplexen en buiten de stad.

Kauw. De Kauw broedt in de wat oudere parken en in de wat oudere bebouwing. Nestelruimte is een belangrijke factor. In jonge parken zijn ze niet broedend gevonden (geen nestruimte) en in de nieuwste nieuwbouwwijken zijn geen schoorstenen waardoor ze misschien daar nimmer tot broeden zullen komen.

Winterkoning. In vrijwel alle bebouwingstypen en alle typen parken komt de Winterkoning tot broeden (maximaal 1,7 p/ha). Een voorwaarde is dat er voldoende begroeiing is, zodat ze in de nieuwste wijken nog ontbreken.

Heggemus. De Heggemus blijkt in Delft bijna twee maal zo talrijk te zijn als in Alkmaar. Deze soort heeft een duidelijke voorkeur voor parken. In Alkmaar zijn ze buiten de parken nauwelijks broedend aangetroffen, terwijl ze in Delft op veel plaatsen in de bebouwing broeden, waarbij ze genoeg nemen met kleine stukken groen. In Delft vond men een maximum van 0,07 p/ha in de bebouwing en van 0,5 p/ha in de parken.

Tuinfluiters. Het overgrote deel van de Tuinfluiters broedde in jonge parken (maximaal dertig jaar oud). Enkele paren wagen zich echter ook in de bebouwing. In Alkmaar was de gemiddelde dichtheid van de parken 0,5 p/ha en in Delft 0,2 p/ha.

Zwartkop. Ook de Zwartkop broedt vrijwel alleen in parken. De hoogste dichtheid vinden wij in oudere parken (maximaal 1 p/ha). De gemiddelde dichtheid van de parken was 0,8 p/ha en 0,3 p/ha voor Alkmaar en Delft.

Fitis. De Fitis is een van de soorten die buiten de parken nauwelijks is aangetroffen. Vooral in jonge parken kunnen flinke dichtheden worden gevonden (maximaal 0,88 p/ha). **Tijftjaf.** In Delft broeden bijna drie maal zoveel Tijftjafs als in Alkmaar. Daar werden ze in allerlei groenstroken in de bebouwing aangetroffen, terwijl ze in Alkmaar alleen in parken broedden.

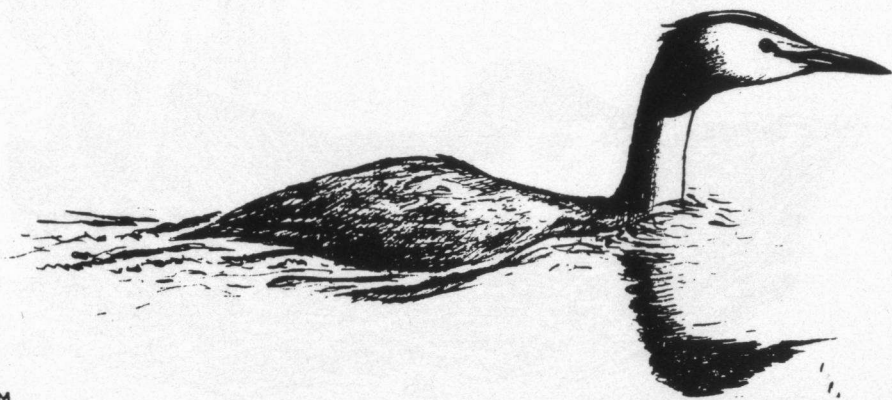
Grauwe Vliegenvanger. Dit is een schaarse soort in onze steden. Deze werd uitsluitend aangetroffen in oude parken met goed ontwikkelde vegetatie.

Roodborst. Het is vreemd dat de Roodborst in Alkmaar ruim zeven maal zo talrijk was als in Delft. In Alkmaar broeden ze vooral in parken waarbij de jongste parken, nog niet gekoloniseerd zijn. In Delft broedt de Roodborst uitsluitend in oudere parken. In de bebouwing zijn slechts enkele paren gevonden, en wel daar waar grote tuincomplexen zijn.

Merel. De Merel broedt overal in het stedelijk gebied van Alkmaar en Delft. In Alkmaar blijven ze een voorkeur voor wat oudere parken te hebben (maximaal 3,0 p/ha), met name in nieuwbouwwijken is de dichtheid laag. Het duurt verscheidene jaren voor een nieuwe wijk is gekoloniseerd.

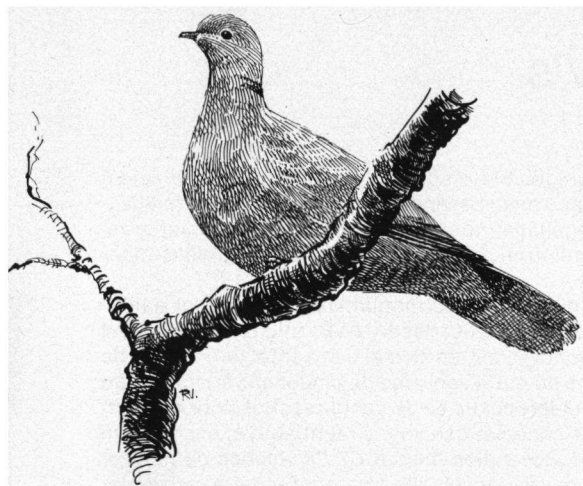
In Delft is de situatie anders. In nieuwbouwwijken van tien à twintig jaar oud treffen wij juist de hoogste dichtheden aan.

Zanglijster. Ook bij de Zanglijster zien wij het merkwaardige verschijnsel dat deze soort in één van de twee steden veel talrijker is. Delft herbergt bijna vijf maal zoveel broedparen als Alkmaar. Er is voorkeur voor oudere parken (maximaal 1,6 p/ha). In Delft vinden wij regelmatig verspreid door de stad broedparen, in Alkmaar broeden slechts enkele paren buiten de parken.

De Fuut heeft zich sinds het midden van de jaren zeventig in de grachten en singels van beide steden gevestigd en neemt nog steeds toe.

Tekening: Kees Mostert.

De Turkse Tortel bleek in Alkmaar bijna twee maal zo talrijk te zijn als in Delft.
Tekening: Rens Veenstra.

Koolmees. Het lijkt er op dat ook in een stad de dichtheid van de Koolmees voor een groot deel wordt geregeld door nestkasten. In de meeste typen bebouwing vinden wij Koolmezen (maximaal 1,15 p/ha), maar er is een duidelijke voorkeur voor broeden in parken.

Pimpelmees. De Pimpelmees broedt vooral in oudere parken (maximaal 1,17 p/ha). Ook in bebouwde gebieden komen diverse paren tot broeden (maximaal 0,34 p/ha), waarbij in nieuwbouwwijken de soort meestal ontbreekt.

Boomkruiper. De Boomkruiper wordt aangetroffen op allerlei plaatsen waar honderden jaren oude bomen groeien. Een paar forse bomen zijn voldoende om een paartje aan te trekken, ook midden in de stad.

Huismus. Alleen in Alkmaar werden Huismussen geteld. In alle leeftijden en alle typen bebouwing komen ze tot broeden, de dichtheden per gebied zijn echter zeer verschillend. De hoogste dichtheid werd gevonden in een dertig jaar oude wijk met eensgezinswoningen (9,4 p/ha), terwijl in nieuwbouw van minder dan vijf jaar oud de minste Huismussen broeden (0,15 - 0,30 p/ha). De Huismus is inderdaad de stadsvogel, ruim 50% van het aantal broedvogels in Alkmaar waren Huismussen.

Vink. Alleen in Delft werden broedende Vinken aangetroffen. Deze vogelsoort broedt bijna uitsluitend in oude parken (maximaal 0,5 p/ha).

Groenling. De Groenling was in Delft bijna

twee maal zo talrijk als in Alkmaar. Deze soort wordt vooral aangetroffen in parken (maximaal 1,0 p/ha) en in nieuwbouwwijken (maximaal 0,11 p/ha).

Putter. Ook de Putter was in Delft veel talrijker, hier broedden bijna tien maal zoveel exemplaren als in Alkmaar. In beide steden broedt hij niet in het oude stadsdeel, maar in nieuwere wijken (maximaal 0,17 p/ha) en in jongere parken (0,38 p/ha).

Kneu. De Kneu broedt zelden in de stad, maar is wel aan de rand van de bebouwing te vinden. In Delft vond men bijna vijf maal zoveel Kneuen als in Alkmaar.

Discussie

Hoewel de broedvogelbevolking van beide steden in grote lijnen met elkaar overeenkomt, zijn er ook flinke verschillen op te merken, met name in de dichtheden van bepaalde soorten. De oorzaken van deze verschillen zijn niet eenvoudig aan te geven. Waarschijnlijk heeft de structuur van het stedelijk gebied, met name het aantal en de oppervlakte van groene plaatsen, een belangrijke invloed. Bij enkele soorten spelen wellicht regionale verschillen mee. Van de Putter is bekend dat bijna de helft van de Nederlandse broedpopulatie in de Randstad broedt. Het verschil is dan ook aanzienlijk (Delft: 3,4 paren per km², Alkmaar: 0,3 paar per km²).

Jaap Taapken meent dat de invloed van de gemeentelijke parkaanleg en de mode in de tuinaanleg in de loop van de laatste vijftig jaar mede sterk bepalend zijn geworden bij het voorkomen van tal van soorten. Hij beveelt nader onderzoek hiernaar sterk aan.

In Delft zijn een achttal soorten minstens twee maal zo talrijk als in Alkmaar: Heggenmus, Spotvogel, Tjiftjaf, Zanglijster, Vink, Putter, Kneu en Rietgors.

In Alkmaar zijn zes soorten minstens twee maal zo talrijk: Meerkooit, Roodborst, Turkse Tortel, Kauw, Koolmees en Pimpelmees.

In beide steden kwam een gelijk aantal soorten tot broeden: 54.

De broedvogelbevolking van Delft is rijker hetgeen daar voornamelijk veroorzaakt wordt door de groenvoorzieningen in de jaren zestig en zeventig.

Echte stedenbroeders als Turkse Tortel en Kauw zijn juist in Alkmaar veel talrijker. Het zeer schaarse voorkomen van onder meer Torenvalk en Ringmus valt in beide steden op. Ook het ontbreken van Ransuil en Vink in de bebouwde kom van Alkmaar is opvallend te noemen.

■ Kees Mostert, Gebbenlaan 60, 2612 AX Delft & Kees Woutersen..

LITTERATUUR:

Hustings M.F.H., et al (1985): Vogelinventarisatie, achtergronden, richtlijnen en verslagleggingen. Wageningen/Zeist.

Vogelwacht Delft (1985): De vogels van Delft. Te bestellen door overmaking van f 8,- op gironummer 2 849 770.

Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland (1981): Randstad en Broedvogels. Tilburg.

Woutersen K., red. (1985): Broedvogels van Alkmaar. 98 bladzijden. Uitg. Vogelwerkgroep Alkmaar, Te bestellen door overmaking van f 10,- op gironummer 2 197 346.